

MA **Maša Mladenović**
Gradska biblioteka, Subotica, R. Srbija
masaluka@gmail.com

UDK: 094:027.52
DOI: 10.7251/BSCSR1908104M

POSEBNA ZBIRKA STARE I RETKE KNJIGE IZ 15, 16. I 17. VEKA KOJA SE ČUVA U GRADSKOJ BIBLIOTECI U SUBOTICI

Sažetak: U Gradskoj biblioteci u Subotici se nalazi veoma bogat fond stare i retke knjige, koji po svom značaju i vrednosti prevazilazi okvire ne samo grada Subotice i Srbije, nego i šireg područja. O odluci gradskog poglavarstva Subotice da se formira „naročito odeljenje za retke knjige“ čitamo u Politici od 17. 03. 1940. Godine.

Predstavicu vam vredan stari i redak fond knjiga iz 15., 16. i 17. veka, koji je u posedu Gradske biblioteke u Subotici. O zbirkama iz 16. i 17. veka štampani su i ilustrovani katalozi koji su opremljeni po preporukama Međunarodnog standarda bibliografskog opisa starih monografskih publikacija ISBD(A), oslanjajući se na već postojeću domaću praksu subotičke Gradske biblioteke, Biblioteke Matice srpske u Novom Sadu, Narodne biblioteke u Beogradu i pomoć Šomođi biblioteke iz Segedina, Zemaljske biblioteke Sečenji iz Budimpešte, nemačke biblioteke Herzag August iz Volfenbitela i virtuelne biblioteke iz Karlruhe.

Ključne reči: Stare i retke knjige, biblioteka, poseban fond, katalog.

Uvod

Knjige za prvu javnu biblioteku u Subotici počele su da se skupljaju još od 1885. godine. Neke retke i značajne knjige dospele su u biblioteku bez oznake vlasništva na sebi na razne načine: putem otkupa, razmene sa drugim biblioteklama ili već uobičajenog poklona.

Kada se govori o starim i retkim knjigama jedne biblioteke misli se uglavnom na dela štampana u XV i XVI veku, a često i na kasnija dela, ako su prva izdanja ili su zbog nekih drugih okolnosti

retka. Retke su npr. naše knjige štampane u inostranstvu, ili knjige štampane u najpoznatijim štamparijama sveta. Posebnu vrednost predstavljaju rukopisna dela, koja takođe čine sastavni deo pomenutog fonda u biblioteci.

Fond stare i retke knjige Gradske biblioteke u Subotici sa svojih 8619 svezaka vodi brigu o 6 inkunabula, 20 elzevira, 7 aldina, o 154 knjiga iz XVI veka i 222 knjige iz XVII veka.

XV vek

Najstarija knjiga u biblioteci je jedna biblija iz 1480. godine, izdata u Veneciji samo 25 godina nakon čuvene Gutenbergove biblije. Ova knjiga je među inkunabulama retka. Po formatu se razlikuje od ostalih štampanih dela XV veka, jer su ona skoro sva bez razlike bila velikog fomata (folio). Ova venecijanska biblija je veličine 21 x 16 cm, sa sitno rezanim slovima, remek delo štamparskog zanata vremena u kome je nastala. Hronološkim redom slede dve postile čiji je autor Nikolai de Lira, (Nirnberg, 1482. i 1487.), zatim Hartman Šedel: Liber hronikarum, (Nirnberg, 1493.) i najzad dve postile čiji je autor Hugo de sankto Karo, a štampane su 1496. i 1498. godine.

Inkunabule su štampane u malom broju, nekad samo u nekoliko stotina primeraka, pretežno na papiru velikog formata (folio). Koričene su u drvene table, presvučene kožom ili su imale korice slične današnjoj knjizi. Knjiga XV veka nema ni naslovne strane, ni paginaciju, a podatke o njoj nalazimo obično na kraju dela u tzv. kolofonu.

U ovoj zbirci najviše pažnje zaslužuje inkunabula Liber hronikarum iz 1493. godine, na latinskom jeziku, prvo izdanje. Sastavljač ove hronike je Hartman Šedel, rođen 1440. godine u Nirnbergu. Vaspitan je u humanističkom duhu, pokazao je živo interesovanje za više nauka, a lekarsku diplomu je stekao u Italiji. Nakon povratka sa studija živeo je u Nerdlingenu, Ambergu i Nirnbergu. 1493. godine objavio je pomenutu hroniku sveta koju je štampao Antonius Koberger, izdavač, koji je imao najveću štampariju toga vremena. Koberger je zapošljavao više majstora

knjigovezačkog zanata i stotinu štamparskih radnika koji su radili na 24 prese. Šedelova hronika mu je najreprezentativniji izdavački poduhvat, a ujedno i drvorezima najbogatije ilustrovana inkunabula. Tačan broj ilustracija je 1809 slika sa 645 drvoreza.

Šedelova hronika je istorija čovečanstva od biblijskog stvaranja sveta do 1492. godine, datuma kada je autor završio svoje monumentalno delo od 300 listova na kojima se nižu biblijski likovi, zatim velikani starog i srednjeg veka, autentične istojske ličnosti. Drvorezi su rukom bojani prirodnim bojama, a slikovito ilustruju stvarnost i maštu čoveka srednjeg veka. Likovi iz bajki, fantomi, čudovišta sa kandžama, ljudi sa psećom glavom i glavom labuda komešaju se sa stvarnim istorijskim ličnostima u šarenilu tipičnom za doba u kojem je stvoreno ovo delo. Ova inkunabula je štampana u više od 500 primeraka, a još iste godine izašla je i na nemačkom jeziku u prevodu Georga Alta. Do 1500. godine preštampana je tri puta u Augsburgu. Primerak gradske biblioteke u Subotici je veoma dobro očuvan u originalnom povezu (drvena table presvučena kožom i u koži utisnutom ornamentikom). Jedina manjkavost knjige je to što od dve metalne kopče, koje imaju namenu da čvrsto drže teške drvene korice, jedna nedostaje.

Pored pomenutih slika u drvorezu u hronici se nižu slike srednjovekovnih gradova. Za nas je ova stara i retka knjiga posebno značajna jer se u njoj na 253. listu nalazi slika Šapca. Iz istorije znamo da su na mestu srednjovekovnog naselja Zaslona 1470. godine Turci sagradili i utvrdili grad Šabac, odakle su vršili pohode prema severu. 15. februara 1476. godine ugarski kralj Matija Korvin sa svojom vojskom zauzeo je Šabac i proterao Turke. Ovaj istorijski događaj autentično je opisan i odštampan iznad slike srednjovekovnog grada na Savi.

Pedesetih godina prošlog veka, prilikom uređivanja Enciklopedije, Leksikografski zavod u Zagrebu na čelu sa Miroslavom Krležom, obratio se Gradskoj biblioteci u Subotici sa molbom da iz Šedelove hronike pošalje fotografiju gravure Šapca za Enciklopediju. Dakle, kliše sa slikom Šapca koja je ušla u

Enciklopediju, izrađen je na osnovu fotografije iz subotičke Šedelove hronike.

Osim slike srednjovekovnog Šapca tu su naravno i ostali evropski i azijski gradovi. U ovoj knjizi se nalaze dve veoma značajki izrađene geografske karte. Na jednoj su Evropa, Azija i Afrika, a na drugoj Nemačka. Na karti koja se nalazi na str. 300 jasno su ispisani gradovi Beograd, Senj i Dubrovnik.

Liber hronikarum sadrži i registar. Ilustratori ove inkunabule su Mihael Volgemut i Vilhelm Plojdenwurf. Ova najreprezentativnija inkunabula u subotičkoj biblioteci nije dragocena samo kao stara i retka knjiga, nego i kao posebna umetnička vrednost nastala u doba Hijeronimusa Boša, u eri likovnog izražavanja fantastike koja je kasnije imala velikog uticaja na sledbenike ovog pravca.

XVI vek

Dok je XV vek zastupljen sa 6 inkunabula, iz XVI veka sačuvano je više dela koja su dospela u posed biblioteke najvećim delom iz zbirki dva velika subotička bibliofila dr Izidora Milka i dr Vince Zomborčevića. Deo Milkove zbirke je 1926. godine dospao u biblioteku, deo Zomborčevićeve 1945. godine.

U fondu knjiga XVI veka većinu zauzimaju izdanja koja potiču iz italijanskih štamparija, najviše iz Venecije. U istoriji XVI veka izuzetno važnu ulogu igra intelektualna nit koju određuje razvoj štamparstva. Pojava istorijskih, književnih, religijskih, političkih i ostalih dela sastavni su deo istorijskih kretanja o kojima se dobija celovita slika tek onda kada ih smetimo u doba u kojem su nastala. Ako zbirku knjiga XVI veka Gradske biblioteke u Subotici posmatramo hronološki složenu u obliku kataloga i uporedo listamo istoriju sveta, posebno mesto zauzimaju velika geografska otkrića s početka veka. Osam godina nakon stupanja na tlo Amerike Portugalac Kabral otkriva Brazil, a devet godina posle, 1509. godine, štampa se knjiga u Parizu koja je među knjigama XVI veka najstarija u našoj biblioteci. Biblioteka broji 154 knjige iz XVI veka koje su prezentovane u katalogu „Katalog knjiga

štampanih u XVI veku koji se čuvaju u subotičkoj Gradskoj biblioteci“ koji je priredila Žužana Kunkin.

U ovoj zbirci se nalazi i 7 veoma dragocenih i retkih knjiga tzv. aldine. To su knjige štampane u štamparskoj porodici Manucio iz Venecije, krajem XV i početkom XVI veka pa i kasnije. Aldine kartakteriše štamparski znak u obliku sidra sa delfinom. Njihov broj se procenjuje na ukupno 900. Jednu vrstu slova u štamparstvu zovemo takođe aldine po Aldu Manuciju, koji sam rezao taj tip slova. Upotreba kurziva se takođe vezuje za ime ove porodice. Pozlaćene aldine na visokom umetničkom nivou bile su osnov za stvaranje renesansnog stila u ukrašavanja knjiga.

Među knjigama XVI veka Gradske biblioteke u Subotici ima i u svetskim razmerama retkih izdanja, naročito iz prve polovine XVI veka. Vredno je pomenuti recimo da knjiga koja je štampana 1509. godine u Parizu ne postoji ni u jednoj pariskoj biblioteci, čak ni u francuskoj Nacionalnoj biblioteci. To je knjiga delo pape Bonifacija VIII, u pomenutom katalogu obrađena kao kataloška jedinica 33.

Druga poznata štamparska porodica u Italiji bila je Đunta, poreklom iz Firence. Imali su štampariju i u Veneciji. Njihov rad u Veneciji se odvijao od 1482. do 1657. godine. Iz ovog perioda u zbirci biblioteke nalaze se tri firentinska izdanja iz XVI veka (iz godina 1513, 1520. i 1565.)

Retkosti su i elzeviri, knjige holandske štamparije i knjižarske porodice Elzevir. Broj njihovih izdanja u svetu je oko 2000. Biblioteka u svom fondu čuva 20 elzevira. Karakteriše ih veoma fina tipografija, malog su formata (dvanaestine). Iz štamparske porodice Elzevir potiče renesansni oblik štampanog slova, koje je imalo više verzija i tip slova verzal potiče od njih.

Ostale poznate holandske štamparije, kao što su Blaj, Janson, Vetštajn, Plantin i Kalepinus takođe su zastupljene u zbirci biblioteke sa nekoliko vrlo lepih i retkih primeraka knjiga iz XVI i XVII veka.

XVII vek

Među knjigama iz XVII veka jedna od najinteresantnijih je Spinozina interpretacija Dekartovih Principa iz 1663. godine, izdata u Amsterdamu. Ovo je prvo Spinozino štampano delo, a potiče iz Zomborčevićeve zbirke.

Biblioteka broji 222 knjige iz XVII veka. U XVII veku Evropa poznaje skoro isključivo latinsku knjigu koju postepeno zamenjuju izdanja na nacionalnim jezicima. Latinski se vremenom pretvara u jezik nauke, koja teži međunarodnoj reputaciji, a naročito u onim zemljama gde razvoj jezika sredine nije dostigao nivo kojim bi se mogli izraziti pojmovi novog doba. I o ovim knjigama je štampan katalog pod nazivom "Katalog knjiga štampanih u 17. Veku koje se čuvaju u subotičkoj Gradskoj biblioteci" priređivača Žužane Kinkin.

Među ovim knjigama se nalaze poznati autori iz antičkog doba kao što su Horacije, Ovidije, Tit Livije, Fedro, Plaut, Kvintilijan, Seneka, Tacit, Vergilije, Ksenofon. Treba istaći i kasnije književne veličine kao što je Petrarka sa svojom zbirkom pesama štampanom u Veneciji 1624. godine, koje je izuzetno tipografsko delo, ili dela vodećih filozofa XVI i XVII veka kao što su Erazmo Roterdamski, Bakon, Hobs, Džon Lok, Spinoza, čija su dela koja posedujemo objavljena još za vreme njihovog života (misli se na Hobsa, Loka i Spinozu).

Naši autori su štampani svoja dela mahom u inostranstvu, tamo gde je štamparstvo bilo razvijeno. Najstarija južnoslovenska knjiga u biblioteci je izdata u Veneciji 1538. godine, to je Zbornik Božidara Vukovića. Najstarija mađarska knjiga koja se nalazi u biblioteci je štampana u Beču 1581. godine.

Za razliku od knjiga iz prethodna dva veka koje su bogato ilustrovane otiskom u drvorezu knjige XVII veka, sa malo izuzetaka, imaju pretežno neobojene ilustracije u bakrorezu. Težište kod ovih knjiga je na ukrasnim naslovnim stranama, malo je ilustracija uz tekst, međutim putopisi, stručne knjige iz oblasti geografije, astronomije i botanike sadrže vrlo precizno izrađene

ilustracije i tabele. Dobar primer navedenom su knjige iz štamparije Elzevir, Blaj, Janson i Plantin.

Zaključak

Fond stare i retke knjige godinama nije dopunjavan novim naslovima. Uspeli smo 1995. godine za biblioteku otkupiti jednu latinsko-slovačko-mađarsku gramatiku izdatu u Tmavi 1688. godine. Ovu knjigu ni mađarska ni slovačka bibliografija ne spominju. Kao i sve naše raritete i na ovu knjigu smo ponosni jer samu nabavku smatramo posebnim uspehom budući da smo njome obogatili ne samo fond Gradske biblioteke u Subotici, već i mađarsko i slovačko bibliotekarstvo.

Ovim radom sam htela da vam približim naše raritete i učinim ih dostupnim, da ih popularišem u nadi da će oni izazvati divljenje ne samo u okviru bibliotečke struke, nego i šire, znajući da ova dela nisu samo tipografski nego i jezički, literarni i grafički spomenici koji svojom lepotom poveza, supralibrisa, ex librisa, bakroreza ilustruju i umetnost veka u kojem su nastali.

Literatura

1. Kunkin, Žužana: Katalog knjiga štampanih u XVI veku koji se čuvaju u subotičkoj Gradskoj biblioteci, Subotica : Gradska biblioteka, 1990
2. Kunkin, Žužana: Katalog knjiga štampanih u 17. veku koje se čuvaju u subotičkoj Gradskoj biblioteci, Subotica : Gradska biblioteka, 2002

A SPECIAL COLLECTION OF AN OLD AND RARE BOOK FROM THE 15TH, 16TH AND 17TH CENTURY KEPT AT THE CITY LIBRARY IN SUBOTICA

Abstract: In the City Library in Subotica there is a very rich fund of old and rare books that by its importance and worth exceed the areas of not only the city of Subotica and Serbia, than across a wide region. About an very rare book from that fund, as well as the decision of the city administration of Subotica to establish " a special department for rare books", we read in the “Politika” newspaper, of March 17, 1940.

With this work I will present to you a valuable old and rare book of books from the 16th and 17th centuries, owned by the City Library in Subotica. About this collection are printed and illustrated catalogs that are equipped according to the recommendations of the International Standard of the bibliographic description of old monographic publications - ISBD(A), relying on the already existing domestic practice of the Subotica City Library, Library of Matica srpska in Novi Sad, National Library in Belgrade and support of Somogyi library from Szeged, the National Széchenyi library from Budapest, German library Herzog August from Wolfenbüttel, Virtual library from Karlsruhe.

Key words: Old and rare books, library, special fund, catalog.
